

мр Иринеј (Добријевић)
епископ аустралијско-новозеландски
Аустралија

Свети Николај српски и свеправославни: три америчке мисије

Пролог.* С обзиром на јединствене размере једног живота као што је био живот у Христу овог стварно богонадахнутог човека широке ерудиције – тешко је у границама једног предавања обухватити у свој целини његово огромно сведочење за Православље. Пошто и сâм потичем из Америке и због положаја на коме се налазим, изабрао сам један део из његовог живота који је њему посебно својствен: његово верско и друштвено-политичко сведочење у Америци, као и реаговања од стране тадашњих Американца, америчких институција и медија на њега као личност и на његову поруку. У средишту овог излагања ће бити његове три временски одвојене америчке мисије: 1915., 1921., и 1927. године.

Увод. Николај је био познат по својој изванредној учености. Био је врло плодан писац и речит говорник, надахнути теолог и песник, пророк и визионар, успешан архипастир и интелектуалац, изврстан дипломата и хришћански државник. Био је, без икакве сумње, оличење јединства вере и културе, хришћанства и патриотизма. Сведочење ове јединствене личности је предмет многих писаних радова. Српска православна црква га сматра „Новим Златоустом“. Међу Американцима његовог доба био је познат као „Други Исаија“.

Сабрана дела Владике Николаја представљају енциклопедијску збирку књига писану на разним језицима и о разним традицијама чији је био изврстан познавалац. Николај је течно говорио седам језика. Његови радови увек одишу оним што је вечно, никада оним што је привремено. Сваки његов рад је универзалан, обухвата разноразне елементе и односи се на безбројне аспекте и питања у вези с њима. Сам Николај био је патристичко оличење православног интелектуалца, филантропа и јерарха. С лакоћом је држао предавања у аулама светски познатих универзитета. Говорио је исто онако слободно са члановима краљевских кућа као и са сваким чланом поверене му пастве. Као што је сам Николај често говорио, његова „епархија није знала за географске границе“.

Година 1915. Када је лета 1914. године избио Први светски рат, Балканско полуострво је било бачено у потпуни хаос. Српском народу било је преко потребно да

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 24. и 25. маја 2007. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“) који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије. Енглеска верзија излагања објављена је у *Philotheos* 7 (2007) 456-462.

нађе једну харизматичну личност која би га достојно представљала у иностранству и помогла му да превазиђе међународну кризу. Због тога је архимандрит Николај упућен у Енглеску и Америку са дипломатском мисијом која је имала задатак да обезбеди подршку за напаћени српски народ. Примили су га достојно и са свим почастима. Ту је Николајев осећај за светску политичку стварност дошао до пуног изражаја. Питање Србије је претворио у питање борбе за светски мир и методологија стављених у службу политичких идеала. Захваљујући његовом утицају Британски парламент је гласао за примање Државе Јужних Словена у Лигу народа (League of Nations).

Крајем лета 1915. у мисију са архимандритом Николајем стигли су у Америку др Душан Гргин, Рака Мајсторовић, управник хемијске лабораторије, потпуковник Јеврем Поповић и још 18 млађих људи, који су дошли да прегледају и приме разне материјале и војна снабдевања.¹ Њихов изричит задатак био је да уједине исељенике – Србе, Хрвате и Словенце – у солидарности, пошто су претходно делили заједничку судбину у Аустро-Угарској империји, одакле је огромна већина њих била побегла у Америку. Тадашњи Митрополит београдски Димитрије наложио је Николају да посети све српске парохије у Америци, пошто је обезбедио сагласност од Архиепископа Алеутских острва Евдокима, будући да су српске парохије биле под јурисдикцијом Руске православне мисије у Северној Америци.

29. августа 1915. архимандрит Николај је заједно са Михаилом Идворским Пупином, професором на Колумбијском универзитету и почасним Српским генералним конзулом у Сједињеним Америчким Државама, председавао историјским скупом у Амстердамској Опери у Њујорку. Циљ овог скупа је био да се пробуди саосећање за велике патње које је рат донео српском народу. На овој седници донета је и прослеђена резолуција Председнику Вудрову Вилсону којом се потврђује њихова подршка Савезницима.²

Мисија архимандрита Николаја доживела је огроман успех. Америка је послала 20.000 добровољаца словенског порекла – поборника слободе – од којих је већина упућена на Солунски фронт и тамо се херојски борила. Ти добровољци су доцније били познати под именом „Трећа армија Владике Николаја“. Осим тога, стотине хиљада долара је послато браћи која пати у отаџбини.

За време овог путовања Николају се у сну јавио Анђео Божји с поруком да ће се он вратити у Америку са задатком да организује Српске православне општине које су постајале све бројније. После свог боравка у Америци Николај је био убеђен да Срби у Америци потпуно заслужују да се обједине с Мајком Црквом у Београду. Његово чврсто убеђење је било да треба изабрати једног српског владику који ће основати нову Америчко-канадску епархију. С обзиром на рат који је тада био у пуном јеку ова његова замисао није могла да се оствари, јер Свети Архијерејски Сабор није био у стању да заседа.

Николај је искористио ову прилику, односно свој први долазак у Америку, да пропутује готово целу земљу. У сваком већем граду који је посетио Николај је држао изванредне беседе и говоре који су очарали америчку публику. Забележе-

¹ Сава, епископ шумадијски, „Мисија јеромонаха др. Николаја Велимировића у Америци 1915.“, *Календар Црква*, Београд 1990, стр. 89-90.

² „Many Slavs Here Declare for Allies“, *New York Times*, 30. август 1915, стр. 30:2,8.

но је да су Срби у Чикагу бурно реаговали овацијама и да су их “његове ватрене речи проткане Јеванђељем, Светосављем и српским национализмом” испуниле емоцијама.

По речима Канон Едварда Н. Веста (Canon Edward N. West)³, Англиканска заједница је пре доласка архимандрита Николаја 1915. сматрала да је „егзотична Православна вера“ нешто далеко од ње. У његовим „Сећањима на Владика Николаја“ он пише да је стварно Николај био тај који је открио Православље другим гранама хришћанства и у Енглеској и у Америци:

Први светски рат је одједном пробудио дубоке симпатије за Србе потлачене од стране империјалистичких снага... Појавио се архимандрит Николај Велимировић и за три месеца оставио је утисак који траје до данас. Његова визија Цркве као Божје породице, за разлику од Божје империје, просто је разбила у парампарчад сазнање Запада о оном што је дотле сматрао за цезаропапизам Православља.⁴

Година 1921. С обзиром на прилике у којима се 1915. одвијао његов боравак у Сједињеним Америчким Државама и на његову већ стечену репутацију као снажног и речитог говорника, сада већ Преосвећеног Епископа Николаја Жичког позивају разни амерички универзитети, као на пример Колумбијски универзитет у Њујорку, и Америчка епископална црква, да их посети. Позван је да одржи низ предавања на разним универзитетима и низ беседа у разним црквама. На лични позив свог старог пријатеља пречаснога др Вилијама Манинга (Rev. Dr. William Manning), са којим се упознао 1915., Владика Николај присуствује његовој хиротонији за десетог епископалног Епископа њујоршког.

Познат по својој љубави према деци, по својој неуморној очинској бризи за сиромашне у својој епархији, Николај је такође од стране Савета за бригу о српској деци (Serbian Child Welfare) био позван да дође у Америку. С обзиром на успех његове прве посете Америци очекивало се да ће он бити од велике помоћи у сакупљању новца за Србију и у евентуалном оснивању сиротишта за ратну сирочад како у Америци тако и у Југославији. Преко 600 деце ће касније постати сведоци његове љубави за Христа, јер је Николај опет успео да добије хиљаде долара за бригу о најмлађима. Сирота деца у Југославији с љубљављу су га звали „Деда Владика“.

Уз званичну подршку Југословенске краљевске владе и Светог архијерејског синода Српске православне цркве, Николај је упућен у Сједињене Америчке Државе са додатним мисионарским задатком окупљања раштрканих српских општина у организовану Српску православну цркву у Америци. Послато је писмо тадашњем Архиепископу Алеутских острва и Северне Америке Александру од стране сада већ Патријарха Димитрија у коме је представљен Владика Николај и објашњења природа његове посете Америци. У исто време је затражено да га прихвате и да га у његовом раду не ометају.

24. јануара 1921. Владика Николај стиже у Америку, где ће провести следећих шест месеци. За време свог боравка одржао је неких 140 предавања и беседа на најпознатијим америчким универзитетима и катедралама, као и у мањим паро-

³ Верујем да је Канон Вест био први који је тражио да се иконопише свети лик Владике Николаја и да је та икона постала узор за све наредне.

⁴ *Календар за 1979. г. Свештеничког братства СПЦ у САД и Канади, Чикаго, стр. 84.*

хијама и мисионарским општинама. Где год је путовао Николај је био приман с топлином и љубављу. Нико се никада није осетио угрожен његовим огромним знањем. Као што је једном професор др Веселин Кесић о њему написао:

Владика Николај је знао да се људи плаше висина и дубина мисли и зато је желео да све поједностави и све изједначи. (Међутим,) борио се против тога да се религија сведе на заједнички именованитељ... У његовим радовима се осећа присуство Бога; они одишу божанским духом.⁵

На дан 8. фебруара 1921. у име Савета за бригу о српској деци (Council of Serbian Child Welfare) Владика Николај је говорио пред збором студената Колумбијског универзитета у Њујорку. Као што је забележио *Њујорк Тајмс* (*New York Times*)⁶, Владика Николај је „методологије“ примењиване на европским универзитетима окривио за прошли Светски рат. Његове тврдње су се заснивале на чињеници да је током двадесетог века развијан и развијен један посебан систем мишљења у оквиру кога су европски универзитети створили један вештачки интелектуални сталеж. Овај вештачки створен интелектуални сталеж је могао да спозна и призна само материјалне вредности. То је тај сталеж који је одвео Европу у Први светски рат и који сада спрема Европу за следећи рат. Србија је, констатује, сада у таквом стању да „не може да се потпуно опорави јер је цела Европа болесна“. У завршној поруци Николај, као пророк међу њима, тумачи знаке времена и упозорава Колумбијски универзитет да и његови просветни методи воде у рат.

Ово предавање Владике Николаја изазвало је бурну дебату на страницама њујоршке штампе. У писму уреднику *Њујорк Тајмса*⁷ од 9. фебруара 1921. L. Duguit, декан Правног факултета Универзитета у Бордоу, који се тада налазио у Њујорку као гостујући професор на Колумбијском универзитету, енергично је протествовао против примедби Владике Николаја. Он се осетио обавезан да протестује у име француских универзитета, нарочито њихових правних факултета, тврдећи да су они увек заступали „правду против насиља“ и да величина појединог народа лежи у моралним вредностима који тај народ шири целим светом. Насупрот тврдњи Владике Николаја, он је инсистирао да су француски универзитети учинили све што су могли да се спречи прошли рат.

У одбрану владике 15. фебруара 1921. у *Њујорк Тајмсу*⁸ појавило се писмо потписано иницијалима „J.A.“ у коме писац одговара онима који тврде да су тврдње Владике Николаја већ „непостојећи проблем“. Напротив, он пише да је то проблем који и те како постоји, нико још није завршио рат. Он налази да су Николајеве тврдње и интересантне и логичне. Писмо се завршава запажањем да упркос ужасном стању у коме се налази народ Владике Николаја, владика није ниједном затражио америчку помоћ за Србију. Напротив, његов апел је био да се помогне целом човечанству, па и Америци.

Било би можда интересантно као историјску напомену уз ову дебату додати чињеницу да је 1946. године, после завршетка рата, исти Колумбијски универзитет доделио Владици Николају почасни докторат из богословља са следећим образложењем:

⁵ „In Memoriam: Bishop Nikolai Velimirovich“, *The Russian Orthodox Journal*, г. 31, бр. 1, Њујорк, мај 1957, стр. 5.

⁶ „Blames Europe's Colleges“, 9. фебруар 1921, стр. 5:3.

⁷ „Universities and the War“, 14. фебруар 1921, стр. 8:6.

⁸ „Bishop Nicolai's Appeal“, 18. фебруар 1921, стр. 10:7.

Његовом Преосвештенству Николају Велимировићу, Епископу охридском и жичком, који је познат по својој светости и човекољубљу; чија је прва брига увек за сиромашне и несрећне у једној много напаћеној земљи; великом научнику и проповеднику који је изнад свега једна велика морална снага, додељује се почасни докторат.⁹

Пре него што ће завршити своје путовање по Америци, Николаја, којег радознано око америчке штампе није могло да не примети, замолили су да напише своја лична друштвено-политичка запажања о Америци. Та запажања су под насловом „Како један Србин види Америку“ објављена 4. јуна 1921. у *Њујоршком вечерњем листу* (*New York Evening Post*) и 25. јуна 1921. у званичном часопису Америчке епископалне цркве *Жива црква* (*Living Church*). Тежиште ових чланака је на поређењу Европе после Првог светског рата, са свим њеним интригама, са младом, тек на помолу својих снага и потенцијално бољом Америком. Европа је пронашла свет. Може ли га Америка организовати, пита владика? По њему, организовање наставља да буде „крилатица нашег доба“. Међутим, упозорава владика, „организовање било чега мора да почне од почетка – организовањем моје и ваше душе“.¹⁰

С обзиром да је увек на делу доказивао оно што је проповедао, као прави сведок Православља, Николај је пристао да посети једну афричко-америчку (црначку) црквену општину, Цркву Светог Филипа у Харлему, у предграђу Њујорка (Harlem, New York). На Светли понедељак 1921. дочекало га је 1400 парохијана и 40 студената који нису били чланови парохије Св. Филипа. Над црквом су се поносно вијориле и америчке и српске заставе. После беседе о љубави према ближњем, која обједињује све народе и изражава се у равноправности свих раса, цела паства је уморна и отпевала српску народну химну. Далекосежне последице ове посете показале су се 25 година касније. Сив у лицу, изнурен после ропства у Дахау, Николај, кога су се сви сећали, са уживањем је шетао тада већ опасним улицама Харлема где су му црначка деца радо прилазила да му целивају руку и приме од њега бонбоне.

Николај је често позиван да говори пред америчким свештенством. У његову част је на дан 12. априла 1921. одржан ручак у Клубу свештенства (Clergy Club) у Њујорку у Хотелу Пенсилванија. Један од званичних говорника био је Митрополит Мелетије Атински и Све Грчке. Владика Николај је отворено критиковао Американце за њихову лакодушност, тврдећи:

Ви сте сувише предани смејању, ви људи у Америци не схватате агонију света. Ми тамо (у Европи) исувише плачемо. Америка још није проговорила.

Када су они, државници, седели око стола и покушали да створе мир, ослонили су се на њихову људску снагу. И то није био мир. Нема мира сада, и свет је жедан, гладује за миром.

Немогуће ја створити Лигу народа (League of Nations). Правници су покушали да створе једну лигу народа засновану на римском закону. Не можете формирати хришћанске народе на основу Цезара.¹¹

Било да говори на оваквим скуповима, било да пише чланке за америчко свештенство његова порука је била увек иста:

Могу ли Цркве у Америци, говорећи једногласно, са снагом многих вода, да надахну убеђењем вође хришћанских народа? Да би биле способне то да учине, сви предвод-

⁹ Columbian Collection: Columbia University, New York 1946.

¹⁰ *The Living Church*, Milwaukee, 25. јун 1921, стр. 247.

¹¹ „Raps American Levity“, *New York Times*, 13. април 1921, стр. 10:1.

ници црква морају да постану свесни апокалиптичне озбиљности садашњости, и морају да се осећају као војници који носе различите униформе али сви припадају једној истој војсци и марширају ка једном истом циљу... Сва сила је у Христу. Свет је данас беспомоћан. Зашто се не организује? Шта чека? Организација света зависи од обнове и организације Цркве, зависи од срца црквених предводника. У томе је кључ. Потребно је да сви црквени предводници учине надчовечански напор да превазиђу сами себе Христа ради и тим самим човечанства ради. Зар Америка није већ навикла да чини надчовечанске напоре?¹²

Најзад, што се тиче оснивања Српске православне цркве у Америци и Канади, Владика Николај, као први српски јерарх који је посетио Америку, упутио је Ускршњу посланицу за 1921. годину свим српским парохијама у Сједињеним Америчким Државама. У овом документу од историјске важности пренео је поздраве Патријарха Димитрија српским верницима у дијаспори. С обзиром да је већ лично посетио већину српских парохија и био упознат са њиховим духовним потребама, посебно је нагласио да је важно да се разједињена српска паства обједини под јурисдикцијом Српске Патријаршије.

На дан 21. септембра 1921. Владика Николај је постављен као први српски епископ за администратора Америчког. На том месту је остао до 1923. када је архимандрит Мардарије Ускоковић хиротонисан и постао први стални епископ у Америци.

Година 1927. На позив Америчко-југословенског друштва (American Yugoslav Society), Политичког института при Вилијамстаунском колеџу (Institute of Politics at Williamstown) у Вилијамстауну у држави Масачусетс и Карнегијеве задужбине за међународни мир (Carnegie Endowment for International Peace), Владика Николај је опет допутовао у Америку 1927. Сврха овога пута је била серија предавања о светском миру у Политичком институту у Вилијамстауну. Осим тога, за време двомесечног боравка у Америци позван је да одржи низ беседа у епископалним и православним црквама, предавања на Принстонском универзитету и да говори у Федералном савету црква (Federal Council of Churches) у Њујорку.

Др Џејмс Т. Шотвел (James T. Shotwell) у Карнегијевој задужбини за међународни мир овим речима је најавио очекивани долазак Владике Николаја у Америку у недељу 5. августа 1927:

Једна од најинтересантнијих и најмаркантнијих личности из политичког живота на Балкану... По темпераменту мистичар, али и вичан дипломата и државник, као што је већ доказао, Епископ Николај садржи у себи такав сплет различитих особина да би у свакој земљи био признат као јединствена личност.¹³

У свом говору пред једном групом њујоршких бизнисмена и професионалаца, представника Политичког института и новинара из *Њујорк Тајмса*, Владика Николај је поменуо да је ово његова трећа посета Америци: „Првог пута је проучавао просперитет Америке, другог пута њене добротворне делатности, а овог пута је дошао да проучи њене могућности.“ У излагању главних црта његовог плана за светски мир, што би предвидело активно учешће Америке а засновано је на основи Хришћанске духовности, он истиче:

¹² „A Message from Bishop Nicholai to American Church Leaders“, *The Living Church*, Milwaukee, 14. мај 1921, стр. 1.

¹³ „Jugoslav Bishop Coming to America“, *New York Times*, 4. јули 1927, стр. 18:4.

Дошао сам да промовишем светски мир који је основан на духовним правима уместо на материјалним снагама. Сва друга средства нису могла да донесу мир, и сада би било правилно дати Хришћанству прилику... Сједињене Државе нису учествовале у Лиги народа, нити су узели учешћа у Локарнском пакту (Locarno Pact). Сада цивилизовани свет чека на Америку да она објави своје мишљење, јер још није проговорила. Зар то мишљење не може бити на основима Хришћанства?¹⁴

У епископалној Саборној цркви Светог Јована Богослова, на дан 7. августа 1927., Николај је беседио на тему „Исток и Запад“. Тврдио је да однос између Истока и Запада представља један од највећих проблема за данашњи свет. Упоредио је овај расцеп са близанцима које раздваја узајамна подозрељивост:

Исток каже да он представља мудрост а Запад каже да он представља моћ... Оно шта није исправно на Истоку је недостатак божанственог откровења. Оно шта није исправно са Западом је недостатак божанственог надахнућа... Шта нам је данас најпотребније то јесте чињеница да Христова откривена мудрост треба да исправи и оживи Мудрост Истока, а да његово божанско надахнуће треба да продухови моћ Запада.¹⁵

За време ове посете Америци додири Владике Николаја са Српском црквом били су крајње ограничени. Разлог овоме је била жеља да се спрече несугласице међу Србима, јер је било група које су стално тражиле од њега да остане заувек у Америци. То је пречасни др Хенри Споер (Rev. Dr. H. Henry Spoer), свештеник Епископалне цркве, говорећи о овој посети овако прокоментарисао:

Долазак епископа охридског код нас је догађај од велике важности како за нашу Цркву тако и за његову... Без обзира на многобројност припадника Српске цркве у овој земљи и на њихову имућност, њима је потребно наше пријатељство и наша практична сарадња. Епископ Николај долази овде као гост Карнегијеве задужбине за међународни мир. Порука коју он доноси од његове Цркве нашој јесте порука братске љубави. Сада је на нама да учинимо своје.¹⁶

Закључак. Можда би било најпогодније резимирати ове три мисије у Америци речима самог Владике Николаја, Богом откривенима у овом Његовом јединственом светитељу и нашем савременом сведоку Православља, које је забележио пред крај живота:

Дошао сам из Старога у овај Нови Свет. Који је од њих бољи, Стари или Нови? Не бих знао рећи. Али Откровитељ свих истина рекао је и мени и вама да мудар домаћин износи из своје ризнице и оно што је старо и оно што је ново. Не само старо и не само ново већ и једно и друго. Наш Господ Исус Христос је поштовао Стари Завет али нам је у исто време открио Нови. Сада ми, његови следбеници, чувамо и један и други као једну јединствену Свету Књигу. Највиша мудрост се састоји у чувању и старог и новог блага. Раздвајање једног од другог води у сиромаштво, несигурност и забуну.¹⁷

¹⁴ „Bishop Nikolai Here to Advocate Peace“, *New York Times*, 6. август 1927, стр. 13:3.

¹⁵ „Bishop Nicholai of Serbia Preaches at Cathedral of St. John the Divine“, *The Living Church*, Milwaukee, 20. август 1927, стр. 539-40.

¹⁶ „Ochrida, and the Serbian Church in America“, *The Living Church*, Milwaukee, 3. септембар 1927, стр. 588.

¹⁷ „New and Old Treasures“, *Orthodoxy: Herald of the Serbian Orthodox Church*, октобар-децембар 1960, стр. 41-42.